

מסע בעקבות הסודות של שרלוק
הולמס, ג'יימס בונד וג'ורג' סמיילי

איך הפכה דמות המרגל לאייקון תרבותי

חאת // אלי אשד | איור // רונלי פאר

בשתי

רבים זנות היא המקצוע העתיק בעולם. כתוצאה מכך, המפגש המתואר בספר יהושע בין רחב, היצאנית הראשונה, לבין שני המרגלים - כלב בן יפונה ופנחס בן אלעזר, על פי המדרש - המקצוע השני העתיק בעולם אמור היה להיות ריגול. אלא שלאמיתו של דבר, המרגלים ותיקים יותר אפילו מהזנות. לשירותי המודיעין, הביון והריגול יש שורשים ארכאיים, עוד מהמאה ה-18 לפני הספירה, כחלק מטקטיקה צבאית מתוחכמת במיוחד שהשתתה על סוכנים כפולים, חקירת שבויים ומבצעים ערמומיים שלא היו מביישים את הארגונים החשאיים הישראליים והבינלאומיים בני ימינו. וכמו שקדום הוא עולם הריגול, כך קדום תיעוד עלילות המרגלים. שירותי המודיעין הראשונים שאנו יודעים על קיומם מגיעים עוד מימי זמרי לים, מלך העיר

הסורית מארי, בסביבות שנת 1759 לפני הספירה. באותם ימים הונהגו סיורי פשיטה לשטח האויב במטרה לקחת בשבי "מקורות חיים", כלומר בני אדם, ובעיקר "אנשי לשון", כפי שהם מכונים במסמכים מאותו זמן, או אם תרצו "שטינקרים" שבמהלך חקירתם מסרו מידע בעל חשיבות ראשונה במעלה על כל הנעשה בממלכה ומחוצה לה, ובעיקר פרטים על גודל כוחות האויב ועל כוונותיו. חרף העובדה שנקט שיטות מתקדמות לאותם ימים, מתברר שהמודיעין של זמרי לים לא היה איכותי מספיק.

רומן הריגול הראשון

ג'יימס פנימור קופר, מחבר 'המוהיקני האחרון', אחראי גם לכתיבת רומן הריגול הראשון - 'המרגל' (1821), שהתבסס על פרשייה אמיתית מתקופת מלחמת העצמאות של ארצות הברית, אשר לוותה בפרשיות ריגול כמו זו שבמרכזה עמד הגנרל האמריקאי בנדיקט ארנולד, שריגל עבור הבריטים ולבסוף ערק לשורותיהם

אחרת אנשיו היו מצליחים לגלות את תכניתו הדמונית של חמורבי מלך בבל, בן בריתם הבוגדני, לכבוש את מארי ולשוף אותה עד עפר. בשנת 1482 לפני הספירה, בתקופת תחותמס השלישי, בן השושלת ה-18 של מלכי מצרים העתיקה, השתכלל הריגול לכדי אמנות, בסגנון השיטות הנהוגות גם כיום. הייתה זו ראשית ימי שירותי הריגול והביון, שהתבססו במצרים, בסוריה ובארץ כנען, מה שלמעשה הופך את האזור שבו אנו חיים - המזרח התיכון - למרכז ולבירת הביון הקדמוני. תחותמס יצא למסע כיבוש שהגיע לשיאו בקרב מגידו, המספק את דו"ח פעולות הביון הקדום ביותר

רחב והמרגלים // ציור מהמאה ה-17

ולבטח המתוחכם ביותר - כולל סוכנים כפולים ואף משולשים. מול המצרים עמדה קואליציה של ערים כנעניות וסוריות בראשות מלך קדש, שניסו לעצור את תחותמס באמצעות שליחת מרגלים כנענים. מטרת המרגלים הייתה לעקוב אחרי המצרים, ליפול במכוון בשבי ולספק לאויב מידע כוזב שיעניק יתרון אסטרטגי לקואליציה. אלא שתחותמס לא נפל בפח, ובמקום ללכת במסלול שעליו המליצו המרגלים, בחר בדרך חלופית. בעוד הקואליציה הכנענית נערכה עם כל כוחותיה במקום שאליו היה אמור להגיע הצבא המצרי על פי התכנון, הפציע תחותמס ממקום אחר והביס אותם באמצעות כוח ההפתעה.

המהלך הצבאי המבריק ביותר באותם ימים, שהיווה השראה לעלילת 'עלי באבא וארבעים השודדים' מתוך 'סיפורי אלף לילה ולילה', כמו גם לפרשת הסוס הטרויאני ששלח אודיסאוס לטרויה, נולד בכלל ביפו. העיר עמדה תחת מצור ממושך של צבא תחותמס, עד למבצע הונאה חסר תקדים של צחות, אחד משרי הצבא המצרי, ששלח ליפואים 200 כדים בתור מנחת שלום, אלא שבדיעבד הסתתרו באותם הכדים חיילים מצרים אשר יצאו מתוכם עם הינתן האות וכבשו את העיר. זהו גם סיפור הריגול הקדום ביותר, שנמצא על גבי פפירוס מימי רעמסס השני. לתקופה זו שייכים גם סיפורי הביון הראשונים הידועים לנו מהתנ"ך. בספר במדבר מסופר על 12 המרגלים ששלח משה רבנו לארץ כנען תוך כדי מתן הוראות מדויקות כיצד למדוד את

המרגל האמריקאי ממוצא קוריאני שכבש את ישראל

בישראל בשירות הסובייטים, כמו ישראל בה, מוסחה לביטחון שבשבתו בכלא חיבר ספר על אסטרטגיית הביטחון של ישראל. בתחילת שנות ה-60, ומרקוס קלינגברג 20 שנה מאוחר יותר. מרגל נוסף מאותו זן היה אורי וינטר, פעיל בכיר במפלגה הקומוניסטית בישראל, שהיה הראשון להישפט ולהיאסר במדינת ישראל. אחרי שיצא מהכלא שינה את שמו לאורי שלגי, המיר את דעותיו הפוליטיות, הפך למו"ל הוצאת הספרים רמדור (וליימים שלגי) והוציא ספרים שביטאו ערכים קפיטליסטיים מובהקים. במפתיע או שלא, הוא גם אחראי לסדרת ספרי הריגול המצליחה 'איש הקראטה פטריק קים', שגוללה את עלילותיו של סוכן חשאי אמריקאי ממוצא קוריאני שנאבק באויב הסובייטי בשליחות קולונל הארדי מהסיאייאיי והרשים מאוד בצורתו החיצונית - גובהו שני מטרים, עיניו מלוכסנות, עורו שחום, והוא נודע בעיקר ב"ידיו המסוקסות, ידי איש קראטה".

סיפורי הריגול זכו לעדנה בישראל בסוף שנות ה-50, אז החלו להופיע סיפורים על שירותי הביטחון, שבתחילה אסור היה להזכירם בשמם ולאחר מכן נקראו "שי"ן ב"ח", או "מנגנון החושך", כפי שכינה אותם אורי אבנרי, עורך 'העולם הזה'. בשנים הראשונות הופיעו תרגומים של סופרים זרים, כמו לדיסלס פרגו, שהתבססו על סיפורים אמיתיים שעסקו בעיקר בציד נאצים וקומוניסטים שונים וזכו לפופולריות רבה. פריחתה של ספרות הריגול נרמה להוצאות שהתמחו במערכונים להרחיב את ההיצע. כל ספרי ה'זאנר' הוצגו כתרגומים ליצירות סופרים כמו פי ג'ונס ופרנק הארווי, אך למעשה נכתבו בידי סופרים מקומיים. השיטה נבעה מתוך רצון לתעתע בדמיון הקוראים בעזרת טעמים וריחות של ריגול בינלאומי, שכללו בעיקר את המאבקים של שירותי הביון המערביים בשירותי הביון הסובייטיים. לא היה קשה במיוחד לגרום לקוראים הישראלים ללכת שבי אחר אותן עלילות, מכיוון שבישראל החלו להתפרסם סיפורים על מרגלים שפעלו

היווני באימפריה הפרסית שלח היסטיאיוס לאריסטגורוס מסר סודי שקועקע על ראשו המגולח של אחד העבדים. העבד יצא לדרכו משושן, בירת פרס, רק אחרי שצמח שערו, וכשהגיע ליעדו גולח ראשו לצורך קריאת המסר. גם לאימפריה האשורית, במאה השביעית או השמינית לפני הספירה, היה שירות בין מתוחכם ויעיל ביותר שבו השתמשו בעת הפלישה לממלכת יהודה בימי המלך חזקיהו. בין היתר השתמשו האשורים לראשונה בקצין תעמולה מסוגו של יוזף גבלס, כשהשר רבשקה קרא ליהודים להיכנע כשהוא מדבר בשפתם. ואפילו הסינים תרמו בנושא אסטרטגיה צבאית עם הכתב 'אמנות המלחמה' של הוגה הדעות סון טסו

רצח בהשראת ספר ריגול
הרוצח הסדרתי טד קצ'ינסקי, ששלח בין השנים 1978-1995 חבילות נפץ מדורות וגרם בכך לשלושה הרוגים וללמעלה מ-20 פצועים, העריץ על פי הדיווחים את 'הסוכן החשאי' של ג'וזף קונרד, קרא אותו עשרות פעמים, ואפילו "אימץ" את שמו של קונרד ועשה בו שימוש במספר מקרים
 שנתכת על במבוק ובו 13 פרקים שעוסקים באסטרטגיה צבאית וניהול מלחמה.

עוצמתה: "וראיתם את הארץ מה הוא; ואת העם הישב עליה - החזק הוא הרפה, המעט הוא אם רב. ומה הארץ אשר יושב בה - הטובה הוא אם רעה; ומה הערים אשר הוא יושב בהנה - הבמחנים אם במבצרים. ומה הארץ השמנה הוא אם רזה, היש בה עץ אם אין" (יג, יח-כ).

בין הסיפורים המקראיים ניתן לציין לצד המרגל הגברי הקלאסי, שנודע כך בתוארו, גם תפקידי משנה נשיים כמו הסוכנת החשאית דלילה, שעבדה בשירות הפלשתים על מנת לחשוף את סודותיו של שמשון ועל שמה נקראו מאז סוכניות חשאיות אחרות, או המשת"פית הראשונה, רחב, שסיפקה מסתור לצמד המרגלים ביריחו וזכתה בעקבות כך לחסינות אישית כשבני ישראל החריבו את יריחו: "רק רחב הזונה תחיה היא וכל אשר אתה בבית כי החבאתה את המלאכים אשר שלחנו" (יהושע ו, יז).

אמנם אמינות אותם הסיפורים שנויה במחלוקת במחקר ההיסטורי, אבל כך או כך הם משקפים חברה ותקופה שבה הריגול היה כלי מהותי ושימושי. היוונים והרומאים השתמשו באמצעי ריגול שונים. הקליימקס של כיבוש העיר טרויה במאה ה-12 לפני הספירה, המבוסס כאמור על כיבוש יפו בידי המצרים, מיוחס להחדרת המתוחכמת של סוס טרויאני מעץ שהכיל בתוכו חיילים יוונים חרף אזהרותיה של סוכנת הביון קסנדרה. במאה השישית לפני הספירה, על פי ההיסטוריון היווני הרודוטוס, בתקופת המרד

סדרת גיימס בונד, לבין ויטפורד, שנועדה כמובן ליצור השוואה בין הסוכן הבריטי לאיש הקראטה (גו, שניהם רווקים, חובבי אלכוהול ורודפי שמלות - האם יש דומה מזה?). המפץ הגדול של ספרות הריגול הישראלית אמנם נבע מהצלחתו הסנסציונית של פלמינג, אבל עד מהרה התברר שהקוראים בארץ מעדיפים את פטריק קים, דמות שהזכירה להם יותר את הערס העברי, על פני גיבור אריסטוקרטי כבונד. מ-1964, אז יצא הספר הראשון בסדרה, נכתבו בעברית למעלה מ-300 ספרים על הרפתקאות הקוריאני המסוקס חובב הנשים, נמכרו אלפי עותקים מכל ספר שיצא, ולאחרונה, במלואות 50 שנה ליציאת הסדרה, פרסמה ההוצאה מחדש את הרפתקאותיו.

סדרת הספרים, שנכתבה על ידי ברט ויטפורד, היא בכלל תרגום פיקטיבי, כינוי ליצירה שנכתבה בשפה מסוימת אבל הוצגה כמתורגמת. לאמיתו של דבר, ויטפורד הוא שם עט והסדרה נכתבה על ידי עשרות כותבים שונים שהוצגו כמתרגמי הספרים (לדוגמה, גלעד מור ופנחס דנציגר הוצגו בשמות ג' מור ופי דן בהתאמה). למה הוצגה סדרת 'פטריק קים' כתרגום פיקטיבי? מצד אחד, הקהל הנדיף לקרא ספרות מתורגמת על פני ספרות מקוה, כך שמבחינה כלכלית זה השתלם, ומצד שני, המבקרים אמנם לא העריכו ספרות זולה ורדודה שנכתבת בעברית מטעמים של זילות השפה ו"קלקול" הצעירים, אבל הסכימו להעלים עין כשזו הגיעה מעבר לים. על חלק מהכריכות האחרונות בסדרה מופיעה הקבלה כלל לא מרומזת בין איאן פלמינג, יוצר

הקמת השירות החשאי בהשראת שרלוק הולמס

גיימס פנימור קופר, שהתפרסם הודות לספריו הנחשבים למערבונים הראשונים ובראשם 'המוהיקני האחרון', אחראי בין היתר גם לכתיבת רומן הריגול הראשון בספרות העולמית - 'המרגל' (1821). הספר התבסס על פרשייה אמיתית מתקופת מלחמת העצמאות של ארצות הברית, שלוותה בפרשיות ריגול שונות כמו זו של בנדיקט ארנוולד, הגנרל האמריקאי הנערץ שערק לשורות הבריטים לאחר ששימש כסוכן כפול וריגל עבורם.

... האח המוצלח יותר של שרלוק

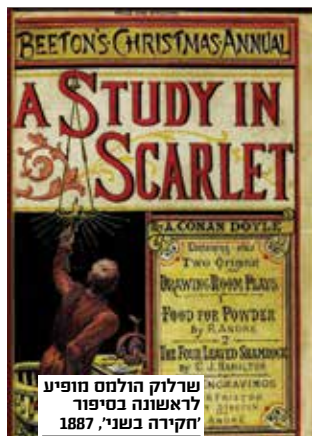
גיבור סיפורי הבלשים של הסופר הבריטי ארתור קונן דויל היה שרלוק הולמס, ולצדו גם בכיר הביון הראשון, מייקרופט הולמס, אחיו, שעמד בראש שירותי הביטחון של אנגליה ומתואר כאינטליגנט אפילו יותר משרלוק. רק שנה לאחר מכן נוסדו האם-איי"5 והאם-איי"6, המוסד והשכ"כ הבריטיים, בהשראת שרלוק הולמס

אבל רק מעטים חיקו את קופר. במאה ה-19 ועד המחצית השנייה של המאה ה-20 נחשב המרגל לטיפוס בזוי ושפל, ולא הרבה סופרים רצו לכתוב על עלילותיהם של גיבורים מסוג זה. יתר על כן, העובדה שהממשלות כלל לא הפעילו שירותי ביון ומודיעין קבועים עד תחילת המאה ה-20, אלא בעיקר השתמשו בסוכנים ומרגלים בודדים - מנגנון הריגול האמריקאי הראשון הוקם בתקופת מלחמת האזרחים

על ידי אלן פינקרטון, בלש פרטי ולימים ראש השירות החשאי, אבל נסגר עם סיום המלחמה - לא דרבנה במיוחד את הסופרים. מי שבכל זאת עסק מעט בנושא היה אדגר אלן פו, עם סיפור בשם 'חיפושית הזהב' (1843) שעסק בפענוח כתב סתרים - נושא מרכזי אז ולאחר מכן בעבודות סוכנויות ביון שונות. פו גם אחראי לבלש הספרותי הראשון, אוגוסט דופין, גיבור הסיפור 'המכתב הגנוב' (1844), שעוסק בעניין בעל חשיבות פוליטית לאומית - גילוי מכתב גנוב עם מידע מוצפן שעלול להביא לנפילת הממשלה אם יחשף. כשדופין מגלה את המכתב, ששימש כאמצעי סחיטה, הוא מחליף אותו בהעתק ולמעשה פועל בשיטות שבעתיד יהיו פופולריות בקרב סוכנים חשאים. זייל ורן, הסופר הצרפתי שנודע בעיקר בסיפורי המדע הבדיוני

שלו, הביא לעולם את מותחן הריגול 'מיכאל סטרוגוב' (1876), שמתרחש בתקופתו של ורן, ימי הצאר אלכסנדר השני, ומתאר את הפלישה הטטרית לסיביר שנעצרת בזכות מידע חשוב שמעביר סטרוגוב, שליח הצאר. ורן חזה בספריו בין היתר את המגה-טורוריסט המשתמש באמצעים טכנולוגיים קטלניים: ב'20 אלף מיל מתחת למים' (1870) זהו טורוריסט מסתורי (שלימים נחשף כי זהו הודי שנלחם בבריטים למען עצמאות הודו) המטביע ספינות באמצעות צוללת, וב'דגל המולדת' (1893) זהו פיראט שנעזר בהמצאה מדהימה - חומר נפץ בעל יכולות אדירות - על מנת להפוך את מבצרו לבלתי חדיר גם להתקפה מצד המעצמות באותה תקופה.

ספרות הריגול של תחילת המאה ה-20 עסקה לא אחת בגורמים רדיקליים, במהפכנים ובאנרכיסטים. רודיארד קיפלינג, מחבר 'ספר הג'ונגל', העמיד בלב הספר 'קים' (1901) את התחרות האסטרטגית בין האימפריה הבריטית לאימפריה ההודית בהשראת תקופת "המשחק הגדול" - נושא שהעסיק אותו ככל הנראה בשל היותו בריטי יליד הודו. המרגל של קיפלינג הוא נער יתום בשם קים שנקרע בין חיבתו לחיים רוחניים בקרב הטיבטים לבין מימוש כישורו הגדול כגנב נגד הסובייטים. כמה שנים לאחר מכן, ג'וזף קונרד, הסופר הפולני-בריטי שחיבר את 'לב המאפליה', שהיווה השראה לסרט 'אפוקליפסה עכשיו', כתב את 'הסוכן החשאי' (1907), שבו מסופר על מר ורלוק, סוכן חשאי בשירות הרוסים. אחרי אסון התאומים הפך ספרו של

שרלוק הולמס מופיע לראשונה בסיפור 'חקירה בשני', 1887

'קייט ויאל', הראשון בסדרת גיימס בונד, 1953

החפיפה בין גלגולי 'משימה בלתי אפשרית' לתדמית המרגל

כישוריו ויתרונותיו: המנהיג ג'ים פלפס (שהחליף אחרי העונה הראשונה את דן ברינגס), סימון היפפייה, ווילי החזק, בארני הגאון הטכנולוגי ורולין האנד (ולאחר מכן פאריס), האישה בעל אלף הפרצופים ש"לבש" בכל פעם פנים אחרות, בדרך כלל של דמויות "רעות", רק בשביל לתלוש מעליו את המסכה ברגע השיא. כל פרק הכיל משימה אחרת, לעתים מוזרה במיוחד, משכנוע מנהיג מדינה עוינת שבזמן שישן פרצה מלחמת העולם השלישית שהשמידה את התרבות האנושית ולכן מוטב לו לגלות עכשיו מידע חיוני ועד לאילוף חתול תוך זמן קצר כדי שיביצע משימת גניבה מתוכננת במיוחד. בסוף שנות ה-80 הגיעה הגרסה השנייה של 'משימה בלתי אפשרית': הפעם הטכנולוגיה הייתה יותר מתקדמת ופחות ריאליסטית, מה שהפך אותה כמעט לסדרת מדע בדיוני, אבל חוץ מזה היא שמרה על אותו קו ואפילו שכתבה כמה מפרקי הסדרה המקורית. אלא שהפעם היא לא שרדה, בעיקר בגלל העיתוי - ימי הפרסטריוק של שלטון גורבצ'וב, רגע לפני סיום המלחמה הקרה. הסוכנים

בשנות ה-60 הגיע הריגול גם למסך הקטן. הייתה סדרה אחת שהותירה יותר מכל את חותמה באופן שבו תיארה את הסייאי-איי כמי שאחראי למזימות הונאה מלוכלכות, אבל היא עשתה זאת כאות של כבוד. אפשר לומר שהגלגולים של 'משימה בלתי אפשרית' משקפים בצורה מושלמת את היחס של הציבור והתקשורת בארצות הברית כלפי השירותים החשאים. הגרסה המקורית, שרצה ברציפות בין השנים 1966-1973, זכתה להצלחה עצומה - אפילו יותר מאחותה הטלוויזיונית, 'מסע בין כוכבים', שעלתה על המסך במקביל אליה וגם חלקה איתה צוות הפקה וצוות טכני - האדירה את התחכום והעורמה של השירות החשאי האמריקאי במיוחד לנוכח הטיפשות של היריבים ממדינות אחרות. בצל האווירה שנוצרה סביב דמותו של גיימס בונד, 'משימה בלתי אפשרית' הייתה אנטיתזה מרעננת. הצוות שפעל כמכונה משומנת, מסונכרנת ומתואמת, הורכב מאנשים אפורים לכאורה, שאף אחד מהם לא בלט מעל חבריו וכל אחד מהם הביא את

עידן חדש לעולם הריגול והביון הן במציאות והן בספרות ובקולנוע. בניגוד לקודמיהם, המנהיגים הסובייטים החדשים, לנין ואחריו סטלין, היו מומחים לטרור ומנוסים בביון. המודעות שלהם לנושא ולסכנות הכרוכות בו גרמה להם להקים את סוכנויות הריגול הטובות מסוגן בעולם. מטרתם הברורה הייתה להיות אקטיביים בניסיון להפיל משטרים אחרים ברחבי העולם ובמקביל לסכל מזימות כלפי המשטר הסובייטי. האובססיה של הסובייטים כלפי תחום הריגול החלה לחדור יותר ויותר גם לתרבות הפופולרית.

ספרו של סומרסט מוהם, 'אשנדן הסוכן הבריטי' (1928), שתיאר את עלילותיו של סוכן חשאי בריטי בשירות ממשלתו, התבסס במידה רבה על חייו האמיתיים כסוכן בריטי ברוסיה של פוסט המהפכה הקומוניסטית. בעוד במציאות נחשב מוהם לסוכן כושל, מוצגים הבריטים בספרו כמי שבדרך כלל הצליחו בפעולות הביון שלהם - והספר עצמו נחשב לריאליסטי במיוחד. אבל עם כל הכבוד לבריטים, היו אלו הסוכנים הסובייטים שהטילו את אימתם בכל

פינה באירופה והיוו בסיס לסרט הריגול המפורסם הראשון, 'מרגלים' (1928), בבימויו של הבמאי הגרמני עטור התהילה פריץ לאנג ('מטרופוליס'). הסרט, שקיבל השראה מפרשת ריגול סובייטית אמיתית, מביא את סיפורו של רבי-מרגלים בעל מספר זהויות, שדמה במכוון ללנין. אותו מרגל מתואר כמי ששולט באמצעות צבא של מרגלים מסורים אפילו על שר בממשלה. ברוח התקופה, גם כאן מוצג המרגל כטיפוס בוזי ומושחת מחד, אבל מסוכן מאין כמוהו מאידך, אחד שמסוגל להפיל אפילו את הממשלה הצארית האדירה.

באותה תקופה הופיעו בבריטניה סדרות ספרים כמו 'בולדוג דראמונד' או 'המלאך' של לסלי צ'יטרס,

קודם בן אדם, אחר כך מרגל

לצד העלילות החדשות שנולדו עם פרוץ מלחמת העולם השנייה החלו להופיע גם שינויים סגנוניים, בהם נאוריאלים. הסופר הבריטי אריק אמבלר, מחלוצי אותו סגנון, הסיט את המהלכים הפוליטיים לתפקיד שחקן המשנה והציב במרכז את האדם שמאחורי המרגל, שאופיין בדרך כלל כחובבן ולא כאיש מקצוע

קונרד לאחד משלושת הספרים המצוטטים ביותר בתקשורת האמריקאית בשל עיסוקו בטרור, אנרכיזם וריגול, כשרגע השיא של העלילה מגיע עם הפיצוץ במצפה הכוכבים של גריניץ'. עוד דווח כי הרוצח הסדרתי טד קצ'ינסקי, ששלח בין השנים 1978-1995 חבילות נפץ מדוורות וגרם בכך לשלושה הרוגים וללמעלה מ-20 פצועים, קרא את 'הסוכן החשאי' עשרות פעמים, ואפילו "אימץ" את שמו של קונרד ועשה בו שימוש במספר מקרים.

המאבק בטרוריסטים אנרכיסטיים הביא להקמת שירותי הביון הראשונים, ובעיקר מנגנוני בילוש משטרתיים כמו הסקוטלנד יארד, אבל רוב הסוכנים החשאיים היו אנשים פרטיים שעסקו בנושא מיוזמתם - דבר שהשתקף בספרי הריגול המעטים של סוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20.

גיבור סיפורי הבלשים של הסופר הבריטי ארתור קונן דויל היה שרלוק הולמס, ולצדו גם בכיר הביון הראשון, מייקרופט הולמס, אחיו, שעמד בראש שירותי הביטחון של אנגליה ומתואר כאינטליגנט אפילו יותר משרלוק. בסיפור 'פרשת תכניות ברוס' פרטינגטון' (1908) יוצא שרלוק למשימה בשליחות אחיו, ראש השירות החשאי הבריטי. רק שנה לאחר מכן נוסדו האם-איי-5 והאם-איי-6, המוסד והשב"כ הבריטיים, בהשראת קונן דויל וסופר נשכח בשם ויליאם טפאנל לה קו.

לה קו אמנם נחשב לסופר הרפתקאות בינוני למדי, אך ברומנים רבים פרי דמיונו הקודח, שהפכו לרבי מכר ענקיים בבריטניה, פרסם טענות על קיומו של צבא סוכנים גרמנים שחדרו לבריטניה. לאמיתות של דבר, מי שהיה הראשון לזהות את הטרנד היה הסופר האירי רוברט ארסקין צ'יילדרס, שכתב את 'The Riddle of the Sands' (1903), אבל לה קו שכלל את הז'אנר לכדי אמנות כשבסגנונו הפשוט הצליח לפצח את הנוסחה. סיפורי פלישת הגרמנים לבריטניה הפכו ללהיט ולתת-ז'אנר ספרותי בעולם הריגול. בעקבותיהם שוכנעו גם ראשי הממשל שיש צורך בהקמת סוכנויות מיוחדות שיילחמו באויבים דוגמת אלו בבריטניה ומחוצה לה. אפילו בסיפור האחרון שבו מופיע שרלוק הולמס, בימי מלחמת העולם הראשונה ('הקידה האחרונה', 1917), הוא לוכד מרגלים גרמנים עבור שירותי הביון הבריטי, שבהחלט כבר היו קיימים ופעילים.

מרגלים בלילות, סופרים בימים

ואז פרצה מלחמת העולם הראשונה. המהפכה ברוסיה הושלמה עם עלייתה לשלטון של המפלגה הבולשביקית, והנה גם נפתח

בוגדני ומר נפש שחיסל את חבריו ליחידה. המאפיין הקבוע של האויב השתנה לחלוטין ממה שהקוראים והצופים הורגלו בו, והמסר היה מצמרר: מעתה והלאה הבוגד יבוא מבפנים ולא מבחוץ, והוא יכול להיות בדרג הבכיר ביותר, אפילו ראש הסי-איי-איי, אפילו הנשיא, אז אל תאמינו לאיש. אחרי פיגועי 11 בספטמבר, כשבוש הכריז על מאבק נחוש באויב החדש, שוב התאחד הציבור סביב הסוכן החשאי ושירותי הביון. תדמיתו התקשורתית של המרגל השתפרה פלאים, והוא חזר לימי הזוהר בסדרות כמו '24' ו'הומוננד'. זה בא לידי ביטוי גם בסרט השלישי של 'משימה בלתי אפשרית' (הפרק החמישי אמור לצאת השנה), שעסק פתאום גם בחייו הפרטיים של האנט, בניגוד נמור לסדרה המקורית, שבה הצופים לא ידעו דבר על החבורה מלבד התנהלותם המקצועית. זהו מעגל החיים: כשאת מקומו של האויב הקומוניסט מחליף טרוריסט ערמומי שמסוגל לבצע מעשי השמדה המוניים ואכזריים יותר, עיני המערב כולו נשאות שוב למרגל. ההיסטוריה מלמדת שהוא יכול להיות שוביניסט, בוגדני ותאב בצע עד מחר, אבל כל עוד הוא יציל אותנו בסוף, אפשר לסלוח לו על הכול. ●

החשאיים כבר לא ריתקו את הצופים כמו פעם, ושירותי הביון נתפסו כמי שמבזבזים כספי ציבור, כיוון שלא הצליחו לחזות במצב הגרוע שבו נמצאו הסובייטים. גם האויב נראה פתאום חלש וכלל לא מסוכן.

היחס למרגלים הידרדר אף יותר בעקבות פרשיות כמו איראנגייט באמצע שנות ה-80, שבה מכרה ישראל נשק לאיראנים והכסף עבר על ידי הסוכן אוליבר נורת לידי ארגון קונטרס, של המורדים בשלטון ניקרגואה, או חשיפת הבגידה של סוכן הסי-איי-איי הבכיר אולדריץ' איימס במולדתו, כשהסניג בין השנים 1985-1992 סוכנים אמריקאים לסובייטים תמורת כ-4 מיליון דולר - נוצרה לסוכן החשאי תדמית של קונספירטור, בוגדני וחסר מצפון וערכים.

השינוי הזה בא לידי ביטוי בגלגול הבא של 'משימה בלתי אפשרית', הפעם על המסך הגדול, בכיכובו של הסוכן איתן האנט (בגילומו של טום קרוז). הסרט הראשון, שביים ב-1996 בריאן דה פלמה על פי הסדרה המקורית, ניפץ את תדמיתם הנקיייה של הגיבורים האהובים, ובמיוחד את דמותו הפטריוטית של בריגס, המנהיג האהוב, שמתגלה בסרט כארכי-טרוריסט

שבהם מי שלחמו בסוכני האויב היו תמיד חובבנים, לא סוכני ממשלה מיומנים, שסירבו מתוך עיקרון לעבוד תחת הממשלה. היו אלו נציגי המעמד הגבוה בבריטניה, חברים במועדונים יוקרתיים, מומחים באגרוף וביכולת לזרוק סכינים, שנאבקו ביריבים שפלים בעלי מבטא זר שניסו להתחזות לבריטים, רימו במשחקי קלפים (הוכחה ניצחת לחוסר הבריטיות שלהם), ובמקרים גרועים במיוחד ניסו לנשק אישה נשואה. רק לעתים נדירות זיהם דמו של יריבם את החליפה המהודרת שלהם, שבאורח פלא, גם אחרי מאבק אלים במיוחד נותרה נקייה.

לארגון חשאי דרוש יחצן

בכירי שירותי הביון רצו לשנות את תדמיתם הציבורית שהייתה בשפל המדרגה. כחלק מקמפיין הסברה, בסוף שנות ה-40 ותחילת שנות ה-50, הם החלו להפיץ מידע בנוגע לפעולות סודיות תוך שהם מנפקים להן את הפוליסות ששייכות להן. כחלק מקמפיין הסברה, בסוף שנות ה-40 ותחילת שנות ה-50, הם החלו להפיץ מידע בנוגע לפעולות סודיות תוך שהם מנפקים להן את הרומנטיזציה המתבקשת

לצד העלילות החדשות שנולדו מטבע הדברים ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה, החלו להופיע גם שינויים סגנוניים, בהם נאוריאליזם. הסופר הבריטי אריק אמבלר, מחלוצי אותו סגנון, הטיט את המהלכים הפוליטיים לתפקיד שחקן המשנה והציב במרכז את האדם שמאחורי המרגל, שהוצג בספרים כמו 'המסכה של דימיטריוס' (1939) ומסע אל תוך הפחד' (1940) כחובבן ולא כאיש מקצוע. אבל החידוש הייחודי של אמבלר היה טמון באפיון של המרגלים הסובייטים. בהיותו אנטייפשיסט ראה אמבלר בברית המועצות

כוח משמעותי במלחמה נגד התעוררות הפשיזם באירופה, כמו רבים אחרים בני דורו, וליהק בדרך כלל את המרגלים הרוסים כבעלי בריתו של הגיבור הראשי.

במציאות עדיין הייתה דמותו של איש הביון בשפל המדרגה. הפוליטיקאים בזו לו וסירבו להתייעץ עמו מתוך הנחה שיקבלו רק מנת שקרים גדושה. לכן החליטו בכירי שירותי הביון לשנות את תדמיתם הציבורית. כחלק מקמפיין הסברה, בסוף שנות ה-40 ותחילת שנות ה-50, הם החלו להפיץ מידע בנוגע לפעולות סודיות תוך שהם מנפקים להן את הרומנטיזציה המתבקשת, וגם שיתפו פעולה עם סופרים שלקחו את סיפורי הריגול האמיתיים והוציאו אותם לאור. גם אם הסופרים עצמם נטו לזלזל באנשי הביון ובאמינות עלילותיהם, זה לא בא לידי ביטוי בספרים שהתחרו זה בזה מי מהלל יותר את דמות המרגל. סיפורי מלחמת העולם השנייה שהחלו להיחשף עם הזמן תרמו אף הם לשיפור שמם של ארגוני הביון לאור תרומתם הגדולה למאבק בנאצים. בניגוד לגל ספרי פלישת הגרמנים לבריטניה ערב מלחמת העולם הראשונה, כאן החלה נהירה של סופרים איכותיים לז'אנר הריגול - באופן שיצר סנכרון מושלם בין היחס המשופר כלפי התחום אם במציאות ואם על המדף.

שירותי הביטחון הבריטיים היו הראשונים שהשתמשו בשיטת השיווק העצמי אחריהם הצטרפו גם האמריקאים - תחילה ג'ון אדגר הובר שידע היטב לפרסם את סוכני האף-בייאי ומאוחר יותר גם אלן דאלס, ראש הסיי-איי-איי, שדאג לפרסום ספר על מעלליו ועל הריגול הגרמני במלחמה ('המחתרת הגרמנית', 1947). גם הממשלה הסובייטית פעלה רבות בנדון, ובקונגרס סופרים שנערך במוסקבה באביב 1961 הודגשה באוזניהם חשיבות הריגול לביטחון העם הסובייטי

בחירת הסופרים | המרגלים הטובים בהיסטוריה

סילביה רפאל

מרתה הארי

אלי כהן

אמנון ז'קונט, מסופרי ועורכי הריגול הידועים בישראל. שירת באחד משירותי הביון.

יפתח רייכר-עתיר, מפקד מערך המבצעים המיוחדים באמ"ן בין השנים 1984-1990, בין מתכני מבצע חטיפתו של שיח' עובייד, מנהיג חזבאללה בדרום לבנון, שימש כסגן מפקד סיירת מטכ"ל במבצע אנטבה, כתב את הספר 'המורה לאנגלית', שבמרכזו לוחמת מוסד במדינת אויב.

יוסי אבני-לוי, שגריר ישראל בסרביה ומונטנגרו, לשעבר דובר משרד החוץ וקצין מודיעין. איש ללא צל, ספרו הרביעי, עוסק בדיפלומט ישראלי המסתבך בפרשיית ריגול.

המרגל האהוב עליי: "אלק לימאס, גיבור ספרו של ג'ון לה קארה, 'המרגל שחזר מן הכפור'. בתחילת הספר לימאס הוא צניקן שלכאורה חסר כל אידיאולוגיה או אמונה. כשהוא נשאל במה הוא מאמין, הוא עונה: 'אני מאמין שאוטובוס מס' 11 ייקח אותי להאמסרסמית'. אני לא מאמין שסנטה קלאוס נוהג בו". בסוף הספר ממחיש לימאס בהתנהגותו שגם אנשים חסרי אמונה נאמנים לדבר מה, ובמקרה זה - האהבה. התהליך שלימאס עובר הופך אותו לרומן טוב על פי כל קנה מידה".

המרגל האהוב עליי: "ג'ורג' סבייל, גיבור הטריולוגיה של ג'ון לה קארה, מייצג לטעמי את דמות מפעיל הסוכנים החשאיים הקלאסי. הוא סבלני, מבין את רוח האדם, חומל ומיליטי, ועם זאת דבק במטרה וחסר פניות בדרך אליה".

ספר ישראלי מומלץ: "סילביה, מאת רם אורן ומוטי כפיר, משלב פרוזה עם מציאות וחושף את חייה של אחת מהגיבורות האלמוניות האמיתיות של ישראל - סילביה רפאל".

המרגל האהוב עליי: "מאטה הארי, המרגלת ההולנדית מתקופת מלחמת העולם הראשונה, ריתקה אותי תמיד. היא הייתה רקדנית חושנית שידעה לנצל את יכולות הפיתוי שלה. אבל הדמות המסעירה מכולן היא ללא ספק אישיותו האגדית של אלי כהן, סוכן רבינו שחולל נסים עד שנתפס".

ספר ישראלי מומלץ: "אני אוהב את הדמויות בספריו של מישקה בן דוד, סופר מצוין בעל יד אמונה ונפש רגישה, שמצליח לצייר היטב קונפליקטים אנושיים של ישראלים צעירים בתפקידי ביון שנקלעים למשברי זהות".

עם נשים. בתחילתו, לא אופיין בונד כטיפוס חשוד ומפוקפק שבגידות והנאות הן נר לרגליו, אלא כמי שעושה זאת מטעמים אידיאולוגיים על מנת להציל את בריטניה, את המערב ואת העולם כולו.

מאז ומעולם נראו ספרי וסרטי ג'יימס בונד כהתגלמות האבסולוטית של הפנטזיה שבריוגול, עם ארגונים סודיים המאיימים על קיום העולם ושהקשר בינם ובין המציאות נראה כפרי הדמיון. אולם האמת היא שלא יאן פלמינג, יוצרו של בונד, היה ניסיון עשיר בתחום. בעברו היה פלמינג איש ביון בתקופת מלחמת העולם השנייה. הוא זה שהעלה לראשונה את הרעיון של "מבצע קציצה", בו הולעטו הגרמנים במידע בדוי לגבי תאריך ומיקום פלישת בעלות הברית לצרפת, והציע לשלוח לאויב גופת קבצן בעלת

זהות בדויה של קצין ובכיסיה מסמכים מזויפים שבהם מופיעות כביכול תכניות הפלישה. למען האמת, לא היה זה רעיון מקורי של פלמינג, אלא כזה שהוא שאב מסיפור בלשי שקרא. ובכלל, הוא לא היה סופר מקורי

והם נזפו על היעדר ספרות ריגול בברית המועצות בעוד שהמערב משופע בסיפורים המאדירים את תושביו של סוכן הסייאי-איי לעומת עמיתו, הנבל המגושם של הקי-גי. סופרים רבים יישמו את הדרישה החדשה, שקדו על כתיבתם והוציאו תחת קולמוסיהם עלילות שתיארו מרגלים קומוניסטים הגונבים סודות מדינה בארצות הברית ונמלטים עם הבלונדינית המסתורית בפרק האחרון. היו אלו ספרים שנראו כמו העתקים לספרי הריגול המערביים, שכלל הנראה נקראו בדקדנות על ידי סוכני קי-גי במוסקבה. במקביל, גם בעיתונות הסובייטית, בדיוק כמו בזו המערבית, החלו לצאת סיפוריהם של המרגלים שפעלו במלחמת העולם השנייה וסייעו בשרטוט דמות המרגל כגיבור בעיני הציבור. לספרים ולסרטים שיצאו באותם ימים הייתה השפעה עזה על נער אחד, שבגרותו הודה כי בהשראתם החליט להפוך לסוכן של ארגון הביון החשאי של ברית המועצות, הקי-גי. לנער הזה קוראים ולדימיר פוטין.

ג'יימס בונד ומלחמתו בתדמית המרגל

מי שתרים יותר מכל לתדמית החיובית של עולם הריגול הן במערב והן במזרח היה סוכן בריטי בדיוני שהפך לאייקון של הגבר שכל הגברים היו רוצים להיות כמוהו ושואף אישה לא יכולה לעמוד בפניו - ג'יימס בונד. נוסף על תרומתו המקצועית, סייע בונד גם לשחרור המיני של שנות ה-60, משום שהיה הגיבור הספרותי הראשון שתואר כמי שמקיים קשרים זמניים עם נערות מכל הסוגים מבלי שיישא אותן לאישה קודם לכן. היה לכך גם בסיס במציאות, לאור העובדה שבעולם הריגול התייחסו בחשדנות לכל סוכן שקיים קשרים קבועים מדי

בונדינג עם נשים

ג'יימס בונד סייע לשחרור המיני של שנות ה-60, משום שהיה הגיבור הספרותי הראשון שתואר כמי שמקיים קשרים זמניים עם נערות מכל הסוגים. הוא לא הוצג כטיפוס חשוד ומפוקפק, בוגדני ונהנתן, אלא כמי שעושה זאת מטעמים אידיאולוגיים על מנת להציל את בריטניה ואת העולם כולו

אלק לימאס (בגילום של ריצ'רד ברטון)

ג'ורג' סמיילי (בגילום של גארי אולדמן)

אמינה של ג'יימס בונד) סמיילי ניהן ביכולת אבחנה פסיכולוגית מרשימה, שחיונית במאבק הבין-אישי שבין סוכני ריגול. הוא משקף בעיני את מה שקיים בסוכן חשאי אותנטי, שהנו אדם ככל האדם - בעל תכונות הדרושות לעבודת הריגול. גם גיבורי ספרי הריגול שלי הם בעלי מאפיינים דומים - אם זה צייר שנקרע מעבודתו אל עולם הריגול כמו ב'תחנה סופית אלג'יר', מומחה לדרום-מזרח אסיה וחובב ספרות רוסית שנשלח לרגל שם כמו ב'אהבה אסורה בפרטבורג', או אדם שנישואיו קורסים עקב בגידתה של אשתו כמו ב'איפה מינה', ספרי החדש".

ספר ישראלי מומלץ:

"דרומית לאנטרקטיקה" של ראובן מירן. הספר נכתב על ידי אדם שידוע דבר או שניים על עולם הריגול, ומציג אותו בצורה מסתורית ומרתקת".

מישקה בן דוד שירת במוסד 12 שנים וכיהן כראש מחלקת המודיעין באגף המבצעים. מבצע משעל, שבו היה מעורב, היווה בסיס לספרו 'דואט בבירות'.

המרגל האהוב עליי:

"ג'ורג' סמיילי הוא הדמות הספרותית האמינה יותר מבין ספרי הריגול (הלא רבים) שקראתי. דמותו מצאה חן בעיני שכן מדובר לא ב'לוחם מלידה' אלא באינטלקטואל - למד שירה גרמנית באוקספורד. מאפייניו הגופניים אינם של הלוחם הקלאסי - הוא נמוך קומה, שמנמן ומרכיב משקפיים - דבר שלא מונע ממנו לעבור הכשרות מבצעיות ולהשתתף בפעולות מעבר לקווי האויב. גם קשיי הנישואים שסמיילי חווה - בהיותו נשוי לאישה יפה ממעמד גבוה, הבוגדת בו - הופכים אותו לאנושי. (כל אלה גם מרחיקים אותו מדמותו הבלתי

חגי טיומקין התפרסם אחרי מאבק בצנזורה שהגיע לבג"ץ ונמשך כארבע שנים סביב ספרו 'תיק כחול לבן'. לאחרונה יצא לאור ספרו החדש, 'תיק IVF' שכתב עם אלדד גלאור.

המרגל האהוב עליי:

"ג'ורג' סמיילי. הוא אנושי, אמין, משכנע, רחוק מלהיות מושלם, ההפך המוחלט של ג'יימס בונד. לה קארה, שנמצא בכמה דרגות מעל לכל כותב אחר, חצה מזמן את גבולות הז'אנר. שהחברים באוסלו יזדרזו לתת לו נובל, לפני שילך לעולמו".

ספר ישראלי מומלץ:

"אהבתי את 'מפגש בברלין' של מישקה בן דוד. הוא כתוב היטב, הסיפור אמין, אם כי מינון האקשן גבוה לטעמי מכדי לשכנע. הוא היה בכיר במוסד, כך שסביר שהוא יודע על מה הוא מדבר".

במיוחד, אלא מומחה גדול בניצול מחודש של רעיונות שהגו אחרים. המבצע הוכתר בהצלחה לאחר שהגרמנים השתכנעו שפלישת בעלות הברית תתבצע דרך יוון, בעוד היא הגיעה מסיציליה. המומנטום של המלחמה השתנה. העולם ניצל עם סיום המלחמה נטש פלמינג את שירות הריגול והחל לכתוב את סדרת בונד. פלמינג שם דגש על הציוד הטכנולוגי שבו הצטייד בונד, אשר נעשה מתוכם יותר ויותר מספר לספר ומסרט לסרט, במקביל להתפתחות הטכנולוגית של עולם הריגול כולו במציאות. עם השנים הפכו סיפורי בונד לפנטסטיים יותר ויותר. בספרים כמו 'כדור הרעם' (1961) ו'בשירות הוד מלכותה' (1963) תיאר פלמינג עבריינים בינלאומיים כמו גולדפינגר ודוקטור נו, לצד ארגוני פשע וטרור בינלאומיים כמו ספקטור בראשות הארכינבל ארנסט בלופלד, שפועלים על דעת עצמם כפרטנרים ויריבים כמעט שווים למעצמות העל. מטרת אותם ארגונים הייתה אחת - להשתלט על העולם ללא כל קשר לאידיאולוגיה ספציפית, נאצית או קומוניסטית, וללא כל קשר לברית המועצות או סין, על אף שאותן מעצמות הוצגו לא פעם כבעלות בריתם. בראשית שנות ה־60,

סמיילי, ג'ורג' סמיילי

ג'יימס בונד היה חריג בנוף הריגול של שנות ה־60 וה־70. טיפוס טווס, ראוותני ונוצץ, בין דמויות של אנטיגיבורים שהתאפיינו בריאליזם, כמו דמותו של ג'ורג' סמיילי, בן מעמד הביניים, גוץ, ממושקף, חובב שירה, נבגד על ידי אשתו, גיבור ספריו של ג'ון לה קארה

כשתיאר פלמינג בספריו ארגונים כמו ספקטור, שברשותם טכנולוגיות חדשניות, גרעיניות ובקטריולוגיות, שהיו קיימות רק למעצמות כמו ארצות הברית וברית המועצות, ובכך רמז שהם מהווים סכנה גדולה לשלום העולמי לא פחות ואולי אפילו יותר מהקומוניסטים (שבכל זאת חלו עליהם מגבלות), הרעיון נראה מגוחך. בעיני המבקרים הרציניים נראו אותם סיפורים כהבלים המיועדים בעיקר לילדים, במיוחד בהשוואה לסיפורים הריאליסטיים של מתחריו של פלמינג - ובעיקר ג'ון לה קארה - שנתפסו כרציניים יותר. כולם ידעו: ארגוני טרור בינלאומיים ומולטי־מיליונרים מטורפים שמתגלים כחזקים יותר מראשי מדינות יכולים להתקיים רק בסדרת ג'יימס בונד. בכלל, בונד של פלמינג היה חריג בנוף הריגול של שנות ה־60 וה־70. טיפוס טווס, ראוותני ונוצץ, בין דמויות של אנטי־גיבורים שהתאפיינו בריאליזם, כמו דמותו של ג'ורג' סמיילי, בן מעמד הביניים, גוץ, ממושקף, חובב שירה, נבגד על ידי אשתו, שהופיע בספרים של לה קארה, בהם 'המרגל שחזר מן הכפור' (1963) ו'החפרפרת' (1974). לה קארה, ששימש כסוכן חשאי במזרח גרמניה לפני שנעשה סופר, העלה בספריו סוגיות פוליטיות ומוסריות בשילוב מסרים חתרניים יותר וממסדיים פחות. בין הסופרים שניתן למנות לצד לה קארה נמצאים גרהם גרין, שיצירותיו הכילו ביקורת נוקבת כלפי קובה הקומוניסטית ('האיש שלנו בהוואנה', 1959) ושלטון האפרטהייד בדרום אפריקה ('הגורם האנושי', 1978); לן דייטון, שהביט בחשדנות כלפי הממסד וקידש את מעמד הפועלים ('הלוויה בברלין', 1964); אליסטר מקלין ('תותחי נברון'), שהוציא לאור את 'הגבול האחרון' (1959), ספר אנטי־קומוניסטי שנכתב בהשראת המהפכה ההונגרית שלוש שנים קודם לכן. לצד כל אלה הוסיפו לצאת ספרים שעדיין עסקו במלחמת העולם השנייה, בעיקר של סופרים בריטים כמו ג'ק היגנס ('הנשר נחת', 1975) וקן פולט ('חוד המחס', 1978). לה קארה, מגדולי סופרי הריגול בכל הזמנים, אמנם זכה בהערכת המבקרים ובהערצת הקוראים, אבל בתעשיית הריגול הוענקה לו קבלת פנים צוננת במיוחד, למרות שהיה אחד משלהם, כיוון שהם העדיפו מטבע הדברים את התדמית המפוארת שתפר למידותיהם פלמינג עם דמותו של בונד.

24'

'הומלנד'

המרגל בעידן הטרור האסלאמי

הסופרים האירופאים - ובמיוחד הבריטים - היו אלו שבעיקר השפיעו על ספרות הריגול. הקרבות, החורבן ופעילות המרגלים התרחשו בחצר האחורית שלהם בימי מלחמת העולם השנייה, ועזרו לעלילות להיראות אמנות וקרובות למציאות. האמריקאים התחילו לבלוט בתקופת המלחמה הקרה והעמיקו את שליטתם בענף בשנות ה־80 עם חדירתו של תת־ז'אנר חדש בספרות הריגול - המותחן הטכני. סופרים כמו טום קלנסי החלו לתת דגש רב על תיאורים מפורטים של טכנולוגיות שונות, בספרים כמו 'המרדף אחר אוקטובר האדום' (1984) עם גיבור חדש בשם ג'ק ראיין, מה שהזניק מחדש את הפופולריות של ספרי הריגול והמלחמה בעולם בכלל ובארצות הברית בפרט. המלחמה הקרה הביאה איתה לא מעט גיבורי ריגול אמריקאים בדיוניים,

טרוריסטים גרעיניים? זה מגוחך

כשאיתן פלמינג תיאר בספריו ארגונים שברשותם טכנולוגיות חדשניות, גרעיניות ובקטריולוגיות, שהיו קיימות רק ברשות המעצמות הגדולות, הרעיון נראה מגוחך, כהבלים המיועדים בעיקר לילדים. כולם ידעו: ארגוני טרור בינלאומיים ומולטי־מיליונרים מטורפים שמתגלים כחזקים יותר מראשי מדינות יכולים להתקיים רק אצל ג'יימס בונד

כעת לחפש לעצמם תעסוקה אחרת. אף אחד לא נזקק יותר לשירותיהם, בטח ובטח כשסיפורים מפוקפקים על אודותיהם שהחלו לצוץ עשור קודם לכן עם פרשת ווטרגייט, התרבו עם פרשת איראנגייט ובגידות של בכירים בסיי-איי.

אלא שדווקא באותה תקופה הייתה חשיבותם של שירותי הביון גדולה מאי פעם. תרחישי האימה במוחו של כל אזרח מערבי כבר לא נבעו ממלחמת מוחות שמתרחשת מאחורי הקלעים בקצב של משחק שחמט בין המעצמות הגדולות, אלא מארגוני טרור מתוחכמים לא פחות שלא פחדו ללכלך את הידיים ולא בחלו בשום פעולה גרפית. אבל איש עדיין לא הבין זאת לעומק. ביום שלישי, 11 בספטמבר, בשעה 8:46 בבוקר, כשטוסט אמריקן איירליינס התנגש באחד ממגדלי התאומים בניו יורק, נפל האסימון, אבל זה כבר היה מאוחר מדי. שירותי הביון נחלו את כישלונם הצורב ביותר בהיסטוריה.

אחרי טראומת פיגועי ה-11 בספטמבר הגיע גל חדש ועצום של ספרי ריגול. אבל הסופרים הלכו על קצות האצבעות; מצד אחד הם הריחו את הפוטנציאל לקאמבק בעקבות האירועים, ומצד שני הם העדיפו להיצמד לנוסחה הישנה והמוכרת. וכך יצאו לעולם עוד סיפורים

מתחת לפני השטח, כמו אלו שאפיינו את תקופת המלחמה הקרה או את מלחמת העולם השנייה, אבל מעטים היו הספרים שהתייחסו במפורש לאיום החדש של הטרור האסלאמי. ב-2004 פרסם צ'רלס מקגראת, עורך מדור ביקורות הספרות בניו יורק טיימס דאז, מאמר שבו תקף בחריפות את הסופרים על חוסר התעוזה שלהם בעקבות הדרתם את נושא הטרור. פה ושם היו כמה צדיקים בסדום: עיתונאים כמו אלכס ברנסון ('ניו יורק טיימס') ודיוויד איגנטיוס ('וושנינגטון פוסט') הוציאו ספרים שעסקו בעולם שאחרי האסון; ספרו של פרדריק פורסיית, 'האפגני' (2006), עסק במאבק של הסיי-איי נגד אל-קאעידה; דניאל סילבה, סופר אמריקאי קתולי שהתגייה, הוציא 17 ספרי ריגול אחרי גל הפיגועים, שחלקם אמנם חזרו למלחמה הקרה, אבל אחרים נגעו בגורמים המוסלמיים הרדיקליים. את הסיפורים שלא הגיעו למדפי הספרים אפשר היה למצוא דווקא על המסך הקטן, בסדרות כמו '24', שבכל עונה הצליחה לאפיין מחדש את דמותו של הטרוריסט, ומאוחר יותר 'הומלנד', שלא נבהלה מלטפל במה שבאמת מפחיד כיום את אזרחי העולם המערבי - הטרור האסלאמי.

כשמתבוננים באיומים כלפי העולם המערבי מאסון התאומים ועד היום, ברור מעל לכל ספק מי הסופר שצדק בנבואותיו. אל-קאעידה, חזבאללה, דאעש, המאפיה האיטליה וברוסיה, סוחרי הסמים בקולומביה - לא רק שהם מזכירים את ארגון ספקטר (שם הסרט הבא בסדרת בונד, שעתידי לצאת במהלך 2015) שהגה איתן פלמינג, הם גם גורמים לו להחוויר לידם. וכך, בזמן שספרי הנערצים של ג'ון לה קארה נקראים היום בעיקר כשרידים ארכיאולוגיים של ימי המלחמה הקרה, בחסות הריאליזם האפרורי שלהם, דווקא פלמינג הפחות מוערך חזה את סכנות המאה ה-21. ואולי באמת ברגעים אלו ממש יושב לו אי שם סוכן חשאי, בידו האחת כוס מרטיני מנוער ולא מעוררב, בידו השנייה אקדח, על זרועו תלויה איזו בלונדינית, והוא קרוב מאי פעם לנטרל את הנבל הבא; יהיה זה גנרל רוסי מתוחכם, אידיאליסט מוסלמי, האקר צפון-קוריאני, איש עסקים סיני שמחזיק בשטרות חוב את כל הכלכלה האמריקאית, או מישהו שאפילו סופרי הריגול המבריקים ביותר לא יצליחו לנבא מאין הוא בא ולאן הוא הולך. ●

הקאמבק של אסון התאומים

אחרי טראומת פיגועי ה-11 בספטמבר הגיע גל חדש של ספרי ריגול. אבל הסופרים הלכו על קצות האצבעות; מצד אחד הם הריחו את הפוטנציאל לקאמבק, ומצד שני הם העדיפו להיצמד לנוסחה הישנה והמוכרת. וכך יצאו לעולם עוד סיפורים על המלחמה הקרה או מלחמת העולם השנייה, אבל מעטים התייחסו במפורש לטרור האסלאמי

גלגולי 'משימה בלתי אפשרית': סדרת הנקור (משמאל), סדרת ההמשך (למעלה) והגרסה הקולנועית

כמו ג'ייסון בורן, גיבור סדרת הספרים (שהפכה לסדרת סרטים) של הסופר רוברט לדלום, לצד סיפורים אמיתיים דוגמת 'הבו ואיש השלג' שכתב רוברט לינדזי.

אבל השמחה הייתה מוקדמת. עידן הגלגוסט, נפילת חומת ברלין ולאחר מכן קייסת ברית המועצות והגוש המזרחי, בשלהי שנות ה-80 ותחילת ה-90, הביא לסיומה של המלחמה הקרה ולתרדמת ארוכה בספרות הריגול. למעט פרודיות כמו סדרת סרטי 'אוסטין פאוורס', הפסיק הציבור להתעניין בעלילות הסוכנים החשאיים ומלחמתם בסוכני הקיג'ב שנעשו לא רלוונטיות, הסופרים ניסו ללא הצלחה למצוא נקודת מבט אחרת, העיתונים הפסיקו לפרסם טורי ביקורת

העוסקים בספרי הז'אנר, ובקונגרס האמריקאי אפילו שקלו לרגע את נחיצות הסיי-איי. אפילו סדרה אהובה כמו 'משימה בלתי אפשרית' נחלה כישלון כשניסתה לחזור למסך (ר' מסגרת). וכמובן, לא רק שסופרי הריגול נותרו חסרי מעש, גם המרגלים עצמם יכלו